

УДК 821.162.1.09 (477.4)

Володимир Єршов
Житомирський державний університет ім. І. ФранкаСВОЄРІДНІСТЬ ІСТОРИКО-РЕМІНІСЦЕНТНОГО ТЛА
В «МЕМУАРАХ» Г. ОЛІЗАРА

Особливістю історико-ремінісцентного тла олїзарівських «Мемуарів» є реінтерпретація історичних фактів, осіб, подій, які за волею композитора тексту, як правило, набували кардинально протилежних властивостей, що, у свою чергу, радикально змінювали їх роль, значущість та властивість, відновлювали традицію *für wenige* та ставали зрозумілим згідно з поетикою романтизму лише «посвяченому у таємниці».

Ключові слова: романтизм, українсько-польське пограниччя, мемуари, Г. Олізар, художній факт, інтерпретація, художнє тло.

*Właściwością tła historycznego i reminiscencyjnego «Pamiętników» Gustawa Olizara jest reinterpretacja historycznych faktów, postaci, wydarzeń, które zgodnie z wolą kompozytora tekstu, z reguły, przybierały kardynalnie przeciwnych właściwości, co z kolei radykalnie zmieniało ich rolę, wagę i właściwość, przywracając tradycję *für wenige*, stając się zrozumiałe według poetyki romantyzmu tylko dla «wtajemniczonych».*

Słowa kluczowe: romantyzm, pogranicze ukraińsko-polskie, pamiętniki, G. Olizar, fakt artystyczny, interpretacja, tło artystyczne.

*The feature of historical and adopted background of Olizar's «Memoirs» is reinterpretation of historical facts, persons, events, that after will of the text composer, as a rule, acquired opposite properties, that in turn radically changed their role, meaningfulness and property, cardinally, and proceeded in tradition of «*für wenige*» and became clear according to the poetics of romanticism only «devoted in a secret».*

Keywords: romanticism, Ukrainian-Polish borderlands, memoirs, G. Olizar, artistic fact, interpretation, artistic background.

Мемуаристичний текст являє собою дихотомічну структуру, в якій функціонують на паритетних началах як мінімум дві складові — естетична та інтенційна, аксіологія та сенс, що мають визначити та забезпечити йому функціонування крізь час та простір. Текстуальна організація цих складових повністю знаходиться в руках його основного, головного та одноосібного композитора — автора-мемуариста, в незалежності від його позатекстуальних характеристик, серед яких, наприклад, освіта, стать чи релігійність. Однак саме ці інтенційні спрямування тексту, його аксіологія та сенс повністю залежні від акційних складових, серед яких одне з головних місць займає мотивація пригадування, яка, власне, формує і впливає на історико-ремінісцентне тло.

Історико-ремінісцентне тло — це умовно локалізований фрагмент літературного тексту, у якому зафіксоване суб'єктивне пригадування у формі імплементації історичної події / сюжету в інше текстуальне поле, під час якої відтворюються нові імпліцитні сенси, модифікації та інтерпретаційні пригадування. Поетика історико-ремінісцентного тла в мемуарах визначається, як правило, як периферійний референт, що впливає на якість епістемологічних

складових та організацію ейдосу та образної системи тексту, являючись, в свою чергу, одночасно тим або іншим, центральним або периферійним. З'ясування, виявлення, позначання, маркування etc. під час історико-ремінісцентного аналізу фонових сегментів тексту в процесі його вивчення сприяє виявленню різноманітності історичних та міжтекстуальних паралелей, які «приховані» «основним» текстом.

Розглянемо як приклад один зі історико-ремінісцентних елементів тла з «Мемуарів» Густава Олізара.

Густав Атаназі Ерасм або Густав Пилипович — саме під цим ім'ям він був більше відомий в Російській імперії — Олізар народився, як традиційно вважається, 3 травня 1798 р. у містечку Коростишів тоді Радомисьького повіту Київської губернії.

Саме ця дата увійшла в усі довідникові і енциклопедичні видання з його «Мемуарів» [9, с. 2], в яких автор навмисно «неточно» процитував свій метричний запис, чим свідомо пов'язав дату свого народження з польським національним святом — днем Конституції 3 Травня. «Це мене переконало в тім, — згадував Г. Олізар, — і це дуже знаменно, що я народився саме в той день, місяць та 1798 рік, який в історії мого краю був ознаменований великою славою, але ще більше залишив по собі лиха» [9, с. 2]. Однак, виявлена мною в Державному архіві Житомирської області копія метрики про народження коростишівського мемуариста «Выпись из метрической об окрещенных Коростышевского прихода Костёла книги» [2, арк. 116–117], яка 6 травня 1850 р. була видана Луцько-Житомирською Римо-католицькою духовною консисторією Г. Олізару й надана останнім у Волинську геральдичну комісію, дозволяє уточнити та встановити точну дату його народження, яке, як бачимо, відбулось на день раніше, а саме в день шанування католицького святого Атаназі — 2 травня [3, с. 7; 4, с. 104–105] — звідки, власне, й пішло його друге ім'я Густава Атаназі Ерасм.

Міфічний день народження митця, назву його «мемуаристичним», який набув рис художнього факту, що «господарював й господарює» в олізарозавстві вже майже півтора століття, може бути прокоментований, як імпліцитна подія історико-ремінісцентного тла. Справа у тому, що до часу встановлення точної дати народження Г. Олізара — мемуари певний час був й існував як факт з домішками деміургічно-чудодійного випадку, «божого поцілунку або печатки», — якщо дозволите, що було обумовлено принципами романтичного бачення, особливостями романтичної інтерпретації екзистенції митця в хаотично необлаштованому часопросторі.

Цікаво, що сам автор-мемуарист достоту знав справжню дату свого народження, про що свідчить те, що Г. Олізар 6 травня 1850 р. особисто взяв виписку з Луцько-Житомирської Римсько-католицької духовної консисторії, де було вказано саме 2, а не 3 травня. Зразу ж уточнимо, що його «Мемуари» будуть видані лише після смерті митця (1892), тобто він весь цей час працював над ними і при бажанні завжди міг внести корекції у власний текст. Однак мемуарист так не зробив цього, випустивши у світ «чудодійно-мемуаристичну» дату.

При наявності вже «другої» — справжньої дати — «перша» в «Мемуарах» Г. Олізара набула рис квазітекстуальності і стала вимагати та потягнула за собою «шлейф» коментарю — спочатку авторського, коли він «вимушений» був «обілятися» у чудодійному народженні, ну а потім і його дослідників. Введення у олізарознавство метатекстуальної паралелі з метричним записом, стало вимагати нового контекстуального прочитання та інтерпретації «старого» тексту мемуарів, у якому з'явилася потреба позатекстуального коментарю, що вже по-іншому організувало авторський текст та надало йому нових сенсів та естетичної значущості.

Однак знахідка не заперечує попередній текст, а лише розширює його магію, надаючи історико-ремінісцентному тлу рис художнього образу. Цікаво, що до цього — це був, так би мовити, лише олізарівський дивовижний коментар до «кабалістичного» знаку, тепер магічна дата та її інтерпретація пере kwalіфікує подію в іншу площину — площину ментальної самоорганізації автора, розширює уявлення про його здібність до ситуативної історико-ремінісцентної інтерпретації. Власне, тепер ця подія впливатиме та визначатиме інтенції всього наступного тексту, який, як ми зазначали вище, — повністю залежний від його акційних складових, серед яких головне місце займатиме мотивація пригадування, яка, власне, й формуватиме історико-ремінісцентне тло олізарівських «Мемуарів». Інакше кажучи, чудесний випадок та поодинокі ремінісценції перетворились у художньо імпліцитну подію, в результаті чого остання набрала художньо вмотивованої правдивості та творчої інтенційності.

Ідемо далі лабіринтами олізарівських «Мемуарів», підкорюючись умовам, запропонованим митцем.

Сьогодні важко, скоріше — майже неможливо на логічному рівні прокоментувати деякі енігми олізарівських пасажів. Будучи за характером, з однієї сторони, — людиною щирою і відкритою, серед друзів якого були О. С. Пушкін і А. Міцкевич, Ю. Словацький і О. де Бальзак, Ст. Монюшко і Ю. І. Крашевський, який зокрема писав: «Гр. Олізар наймиліша людина на світі»; з іншої, — досить замкнутий і утаємничений, який вмів тримати інтригу, про що свідчить хоча б те, що він у своїх «Мемуарах» всього декілька рядків обронив про свої стосунки з А. Міцкевичем і О. С. Пушкіним, та тільки один раз написав сакральне для нього ім'я «Марія» [9, с. 174], завдяки чому три знакових імені для коростишівця перейшли з розряду виключності — в історико-ремінісцентне тло мемуарного тексту, що на вербальному рівні нелінійного організованого тексту екстраполують «подію» в легендарно-імпліцитний рівень олізарівського підтексту.

Чи розумів Г. Олізар — сакральну значущість дуумвірату імен парнаських велетнів (А. Міцкевича і О. С. Пушкіна) в контексті своїх спогадів?!! Впевнені, що так! Про це свідчать й міцкевичевий сонет «Аюдаг», й пушкінський «Бахчисарайський фонтан», які згадує у своїх «Мемуарах» артеківський саїтник. Пригадаймо також позатекстові події, серед яких обмін посланнями з О. С. Пушкіним («Поэт, издревле меж собою...» [6, с. 203] та «Do Puszkina» [5, с. 44–53]) та збірку «Sromnienia» (Wilno, 1840), присвячену Марії Раєвській, утаємниченої дамі серця митця.

Повертаючись до олізарівської «мемуаристичної» згадки А. Міцкевича, О. С. Пушкіна та М. Раєвської, переконуємося, що вона також набула рис історико-ремінісцентного тла. Таке припущення дозволяє розглядати імена реперів вітчизняних культур, як імплантацію загальновідомих образів у мемуаристичний текст, що у середині XIX ст. вже почало визрівати у знаковий культурний феномен! У цьому контексті пригадаймо, що О. С. Пушкін пішов з життя у 1837-му, А. Міцкевич — у 1855-му, М. М. Раєвська — у 1863-му, а Г. Олізар — у 1865-му... Інакше кажучи, Г. Олізар за бажанням міг би відінтерпретувати будь-яку подію на свій смак і бажання?! І така трансформація історичних подій мала б містити імпліцитний сенс потрактування й певну інтригу! Однак автор не пішов таким досить традиційним для мемуарної генології шляхом. Густав Атаназі Ерасм транслиував культурно-історичну подію згідно з поетикою романтизму, ніби «посвяченому у таємниці», з надією, що реципієнти цього посилу могли і були здатні зрозуміти / відчуті глибину підтексту. Цей приклад ілюструє паростки інтелектуалізму олізарівського тексту, коли читач, на думку автора, мав бути здатен застосувати своє вміння відчуті підтекст та інтертекстуальне відсилання, нарешті паралелі та алюзії, інакше кажучи, — ремінісцентне тло події, яке відтворює, точніше — перестворює автор, відновлюючи романтичну традицію *für wenige*.

Ім'я Марії в житті Г. Олізара — більше ніж сакральне.

Густав Олізар і Марія Раєвська швидше всього були знайомі ще з дитинства, тобто з часу, коли генерал М. М. Раєвський з дітьми взимку 1811–1812 років жив у Радомислі Київської губернії за 25 кілометрів від Коростишівського маєтку майбутнього поета по старокиївській дорозі [1, с. 132–133, 140–142, 145]. Наступна зустріч з Марією відбулась восени 1820 р. у Києві і справила на Густава незабутнє враження. Митець присвячує їй ряд віршів, в яких свої почуття приховує у звертаннях то до Аміри (анаграма імені Марія), то до Беатріче або Марилі, в чому відчувається романтична традиція поклоніння прекрасній дамі, закладена ще великим Данте та розвинена А. Міцкевичем та О. С. Пушкіним. У коростишівському парку її ім'ям він назвав одну із мальовничих скель (напис не зберігся), а у 1823-му пропонує їй руку і серце, але ...отримує відмову від батька генерала Миколи Миколайовича Раєвського, причиною якої стала різниця у релігійної приналежності [9, с. 158–159].

Густав залишає Правобережжя, усамітнюється в новопридбаному кримському маєтку Артек, якому дає свою назву — *Kardjatrikon* (ліки серця) і віддається повністю чарам Музи. «Все це було зроблене у сподіваннях, — згадував пізніше Г. Олізар, — що колись байдужа Марія <...>, відвідає місця, які колись любила, погляне зі смутком, а, можливо, з запізнілим жалем на відлюдника, самотника Аюдагу» [9, с. 173–174]. Неочікуваний від'їзд та життя кримського анахорета опинилось у центрі уваги дворянства Росії та мало не половини Європи. Тут його відвідують О. С. Грибєдов та Н. Оржицький, Г. Жевуський та А. Міцкевич [8, с. VII, 27; 7, с. 219], який присвятив Г. Олізару заключні рядки сонета «Аюдаг».

З-під пера Густава виливаються ніжні та щирі, сповнені драматизму рядки «Прощання з Амірою», «Змори», «Надії», «Шлюбу», «Кохання», «Заручення»,

забарвлені в сумні й безутішні відтінки. Зізнаємось, що такі «карколомно-драматичні» події / сюжети, пофарбовані в амурні кольори, — були та й є більш популярними за події суспільно-політичного життя, що утворювали історико-ремінісцентне тло мемуарів. Іншими словами, художнє тло мемуаристичної літератури, як правило, мало вторинний характер по відношенню до суспільних подій, які рефлектував автор, чи історичних образів, яких він згадав. Тому вони у мемуаристичному тексті, як правило, не тільки ілюструють подію, але й ніби коментують її. Тому історико-ремінісцентне тло олізарівських мемуарів є унікальною грою або, точніше, сучасним автору баченням історичної фігури в актуальній для нього інтерпретації, що може передбачати також ретроспективне його корегування, яке обов'язково є й було результатом та наслідком творчого процесу перестворення та реінтерпретації.

У контексті згадування чи пригадування О. С. Пушкіна, А. Міцкевича чи М. Раєвської автор вельми розсудливо прагнув затитулювати першість свого особистого образу чи то «пустельника», чи то «анахорета», чи то «самітника», «декабриста» або «масона», або й «вільнодумця» etc., й критично проаналізував парадигму «конкуруючих» образів, створив свою, яка його не відтіняла на тлі провідних велетнів епохи — О. С. Пушкіна та А. Міцкевича, Ю. І. Крашевського та О. де Бальзака та багато інших, спогади про яких не потратили (!) до олізарівського тексту. Недомовленість, недосказаність історико-ремінісцентного тла — явище досить рідкісне в епістемології мемуарних жанрів, але не для поетики олізарівського тексту.

Історико-ремінісцентне тло більшості сюжетів у тексті «Мемуарів» Г. Олізара в переконливій більшості має своє штучне та досить тенденційне диференціювання, історичну та реальну протооснову та, відповідно, свій протосюжет, який у багатьох випадках проявляється як такий, що є знаним і може легко бути впізнаним, однак, роль якого реінтерпретована. Воно (тло) може займати в тексті провідне або периферійне місце, перетворюватись з провідного та головного тла в другорядні симультанні та ін. площини в залежності від цілей, які ставив перед собою автор.

Але враховуючи всі варіанти, зауважимо, що жоден з історико-ремінісцентних об'єктів тла не може бути тотожним історичним подіям, безперечно, й особистостям, і залишається лише «дагеротипним», тобто осмислено та художньо інтерпретованим її відбитком. Авторське створення художнього історико-ремінісцентного тла має другорядний характер по відношенню до реальної події або протоподії, між якими навіть не завжди може бути простежений взаємозв'язок. Часто в олізарівських спогадах інтерпретація художнього тла, фонові значущості є спробою створення романтичного тла, романтичної недосказаності, недозавершеності, дискретності чи навіть дигресивності. Це лише художня форма перестворення та художня реінтерпретація естетичного досвіду. У цьому проявляється індивідуальність автора як творця та деміурга тексту, визначення його ролі у тій чи іншій події, але з могутнім впливом емоційно-естетичного нашарування.

Виявлення та інтепретація елементів історико-ремінісцентного тла в романтичному тексті олізарівських «Мемуарів» є поштовхом для його подальшої

реінтерпретації в контексті авторських аксіологічних домінант. Наповнений авторським індивідуалізмом він (тла) апіорі передбачає множину варіацій його потрактування та, відповідно, емоційного сприйняття. Якщо умовно погодитись з тим, що одним з головних генологічних змістів мемуаристики є пригадування подій та їх ремінісценції в тексті, то слід пам'ятати, що їх змістовність лише частково відповідає історичній точності, про яку ведеться розмова в композиційно закінченій події мемуарного тексту, а головне призначення — наситити реципієнта твору потужним емоційним зарядом, здатністю до переживання авторського, у цьому випадку — олізаровського, розуміння художнього історико-ремнісцентного тла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Раевских: В 5 т. — Т. 1 / Ред. и прим. Б. Л. Модзалевского. — СПб : Тип. М. А. Александрова, 1908. — 574 с.
2. Держаний архів Житомирської області. Дело Волынского депутатского собрания о графском происхождении рода Олизаров. — Ф. 146. — Оп. 1. — Спр. 4238.
3. Єршов В. О. Із сторінок російсько-українсько-польських зв'язків. А. Фелінський і Г. Олізар на Україні / В. О. Єршов // IX Республіканська славістична конференція: В 2 т. — Т. 2. — Одеса, 1987. — 154 с.
4. Єршов В. О. Новые сведения о жизни и деятельности Г. Ф. Олизара на Украине / В. О. Єршов // *Stosunki kulturowo literackie polsko-wschodnioslowianskie* / Pod red. K. Prusa. — Rzeszów : Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. — 368 s.
5. Олізар Г. Поезії / Г. Олізар / За ред. В. Єршова. — Житомир : Видавництво «М.А.К.», 1999. — 144 с.
6. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений : В 10 тт. / А. С. Пушкин. — Т. 2. — Л. : Наука, 1977. — 400 с.
7. Свердлина С. В. Грибоедов и ссыльные поляки / С. В. Свердлина // А. С. Грибоедов. Творчество. Биография. Традиции. — Л. : Наука, 1977. — 292 с. — С. 212–234.
8. Gomolicki L. Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824–1829 / Gomolicki L. — Warszawa : Książka i Wiedza, 1949. — 377 s. — S. VII, 27.
9. Olizar G. Pamiętniki. 1798–1865 / Z przedm. J. Leszczyca / Olizar G. — Lwów : Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1892. — 300 s.